То було напередодні першої революції. Нам, старим батькам, вже заявлено було, щоб ми не […] та не втручалися в справи молоді. Ще зверху все було по-старому, так наче надворі сніг ще лежить, дерева голі, а вже скрізь дзвенять-дзюрчать струмки потай попід снігом. Так і на людях.

Ми, батьки, мусили нижче сідати, не спиняти своїх молодих дітей. Щодня моя старша доня ходила кудись на пропаганду та на мітинги. Я мовчала, хоч серце кров’ю обкипало, одпускаючи доню на базар, великий та різноманітний по своїм норовам. Коли одного дня бачу, щось дуже скоро повернулася моя дочка та й не сама: за нею йшов хлопець у шинелі городовика. Скорою ходою прийшла до ще не прибратого стола і закомандувала:

"Чай ще застали, пийте, Володю! Мамо, дай йому чого попоїсти: він спатиме в кладовці, як часом довго звечора заучиться. Батькові він не попадатиме на очі й нічого не заважатиме, але це буде тільки мій учень, я його хочу приготувати до екзамену на вчителя".

Видко було, хвилювалась дівчина. А Володя тимчасом як допався до чаю з черствими пирогами й трощив їх, аж глянути було страшно. Та ж доля постигла й битки, і вчорашній борщ, і кашу. Самовар був давно випитий, і хлопець, крутнувши кранта, де показались лиш краплі, тяжко зітхнув. Він би ще чогось з’їв, але треба було варити обід куховарці. За столом Володя з блаженною посмішкою засипав. Дочка моя одвела його в темну кладову, де у нас було чимало всякого лахміття й подушок. Там, не розбираючись, і заснув утомлений хлопець. Хто це? Де і нащо ти знайшла його?

– Ох, мамо, то нещасний безрідний агітатор, його вигнали з городового вчилища. Він багато вже сходив. Був і по селах, і по містах. Тепер по базарах узявся пропагувати, йому дуже бракує освіти, навіть учительської сільської, а жити на селі права нема. От я и вивчу його.

Згодилась я, і став у нас Володько жить. Але як мій старий був великий чепурун, то я заходилась вимити попереду Володьку. Якось сказавши йому про це, побачила, що він, як ноги не вломив, побіг. Ну, пропав Володька! Думаю, боїться купелі, як чортяка. Коли ці: через якийсь час несе щось. То була білизна й чиста куртка. Я дала йому грошей на баню й розказала, куди йти. Через дві години вернувсь мій революціонер чистий, білий, з білими кучерями. А видко дуже був брудний, бо був перше якийсь […], а тепер став […]. Ми розмінялися клунками: я в нього вузлик з брудною одежею, а він той вузлик літератури, що він давав мені сховати. Обдивившись пильно, він засміявся:

– А ви, їй-богу, чудні! І не подивилися, що в мене тут! – І він почав витягати самі яскраві листівки, з самими найзобурдивими написами. Коли чимало натягав, тоді, мов граючись, почав передо мною листівками махати. Але, бачачи, що це не має ніякого ефекту, зробився, мов мала дитина, тихий та довірливий. Цілими годинами, як лекції повиучує, а своєї менторки, моєї дочки, немає, просиджує або хвостиком ходе за мною Володя і говорить-говорить.

Яких тільки пригод не зазнав він! Тільки не був ще за свого поважного 14-літнього віку в тюрмі і то, мабуть, через свій малий ріст. Минали дні. Вчився Володя, люто вчився. Але часами находив на його […]: мовчить, сопе, переклада свою літературу, щось вираховує, до людей обзивається гостро, вороже… Потім той настрій мине і знов дитина, як дитина. Одного дня правда, не ночував. Я вже гадала, що десь утік, зник. Ні, прийшов, тільки пізно, і цілий день був дуже стурбований, говорив тільки про той підкоп та втечу арештантів із тюрми, так неначе сам там був власні очі бачив.

Другий раз довго розповідав мені про справи бойових […] і що йому дуже стидко тихо сидіти, склавши руки. Увечері щось плів – не бачила що. А оце після вечері й дає мені, щоб я сховала. Дивлюся – дві нагайки сплетені почасти з шнура, почасти з дроту.

– Володю, що за глупство! Що кому поможе оце?

– А все ж це зброя! – одрікає з пихою. Мені стало і смішно й досадно.

Я кинула обидві в купу лахміття й сказала Володі, щоб на завтра забрав собі геть. Але тієї ночі прийшли нас трусити царські посіпаки, що недавнечко вже були. Вони самі (солдати) сміялися, чи не скучили ми з ними, й прохали пожаліти їх і не примушувати їх ритися в купі лахміття та перечитувати […] старі листи.

А я саме за ту купу лахміття й потерпала.

Був і Володя при цьому і все шептав, що він щось зробить. Добре, що не почули.

– А щоб недурно гроші брали! – сміюсь і підкладаю пакунок старих листів.

– Ой ні! – з жахом відсуває од себе солдат пачку.

А я тимчасом далі одсуваю купу, де сховані нещасні нагайки.

Трус кінчається нічим, по щастю. Поліціанти тільки поглядають в темний отвір горища.

– Хто його зна! – кажуть. – Ти туди тільки потикнися, то воно тобі голову одірве. – Так і цей раз не знайшли дверей з кухні надвір і сказали своєму офіцерові, що нічого нема там. Другого дня і Володя, і його нагайки позчезли по цей день.

А тимчасом події сипалися, як з мішка. Іду колись на базар, а назустріч летить кінний отряд […]. Посторонилася я, а самий задній повернувсь і так приязно кланяється. Дивлюся Володька в солдатській

шинелі, з гвинтівкою за плечима, з бомбою при поясі, ратищем з червоним прапором в руці. Бистро проїхали кінні порожньою вулицею, видко, чогось побоювались. Минали дні. Події змінняли події. Дехто розповів мені, що згодом бачив Володю в уїзді, в голові отряда. Де ти, дитино? Чи здався тільки на гарматне, кажуть, м’ясо? Чи, може, виріс – по розумнішав?

Примітки

Вперше надруковано в першому томі збірки "Творів", "Рух", Х., 1931. Подається за першодруком.